

Edukacja obywatelska w szkole ponadpodstawowej w opinii uczniów. Wyniki badań sondażowych

Civic Education in Secondary School in the Opinion of Students. Results of the Survey

ARTUR SZPARAGA
Uniwersytet Szczeciński
artur.szparaga@phd.usz.edu.pl
ORCID: 0009-0004-3419-6862

ABSTRACT: The article presents the results of a survey conducted among high school students on their opinions on school citizenship education and their interest in social and political issues. The respondents were also asked to assess the degree of transfer of knowledge in this field during HiT and WoS lessons. The involvement of young people in extracurricular social activities was also examined. The obtained results may become a voice in the discussion on the future shape of social education at school.

KEYWORDS: civic education, civic activity of young people, high schools, civic competences.

Temat edukacji obywatelskiej i kwestia jej miejsca w polskiej szkole porusza często nie tylko w dyskusjach specjalistów w zakresie nauczania¹, ale także w debatach publicznych i sporach politycznych. Dotyczy to szczególnie trwających obecnie prac nad wdrożeniem nowego przedmiotu, który ma zastąpić wprowadzony w 2022 r. przedmiot historia i teraźniejszość (HiT). W opinii większości krytyków wycofany ze szkół przedmiot w minimalnym stopniu realizował treści edukacji obywatelskiej, w związku z tym zgłaszano potrzebę jego modyfikacji.² Planowane zmiany dotyczą szkół ponadpodsta-

¹ Zob. M. Prus-Głuszczka, *Edukacja obywatelska w szkole*, dostępny online: www.glospedagogiczny.pl/arttykul/edukacja-obywatelska-w-szkole (dostęp 29.06.2024).

² J. Ćwiek-Świedcka, *Edukacja obywatelska zastąpi HiT. Jednak pełne zmiany dopiero od 2025 r.*, dostępny online: www.edukacja.rp.pl/szkoly-podstawowe-i-srednie/art40141481-edukacja-obywatelska-zastapi-hit-jednak-pełne-zmiany-dopiero-od-2025-r (dostęp 29.06.2024).

wowych, w których edukacja stanowi istotne ogniwo w przygotowaniu młodych ludzi do dorosłego życia. Na tym bowiem etapie są oni w stanie więcej zrozumieć z zachodzących procesów społecznych oraz przyswoić sobie zagadnienia związane z funkcjonowaniem państwa i prowadzoną w nim polityką. Zwłaszcza w sytuacji, gdy pod koniec edukacji w szkole ponadpodstawowej uczniowie osiągają pełnoletność, która daje im możliwość pełnoprawnego poruszania się w przestrzeni politycznej (m.in. czynny udział w wyborach parlamentarnych), ale również działania na rzecz społeczeństwa, poprzez choćby współtworzenie obowiązującego prawa (np. obywatelska inicjatywa ustawodawcza).

Wymienione uwarunkowania pozwalają stwierdzić, iż edukacja obywatelska stanowi ważny komponent procesu socjalizacji młodego człowieka. Życie w społeczeństwie wymaga wchodzenia w relacje z innymi, do czego musi być on przygotowany. Jedną z cech państw demokratycznych jest dążenie do wykształcenia społeczeństwa aktywnego, w którym jednostki dbają o dobrostan współobywateli i angażują się w realizację tego celu. Aby tak się stało, powinni oni mieć wiedzę na temat funkcjonowania społeczeństwa i jego potrzeb, a poprzez swoje wybory lub działania wpływać na ich realizację. Jest to tym ważniejsze, że doniesienia medialne dostarczają informacji o coraz mniejszym zainteresowaniu życiem politycznym ze strony młodzieży.³ Stawia to ogromne wyzwania przed systemem edukacji, który musi znaleźć odpowiednie sposoby kształcenia młodych ludzi — aby uczynić ich świadomymi i aktywnymi członkami społeczeństwa obywatelskiego.⁴ Kompetencje obywatelskie są również istotnym elementem europejskich standardów w dziedzinie edukacji społecznej.⁵ Szczegółowe jej cele i wytyczne zostały określone w podpisanej przez kraje należące do Wspólnoty, w tym Polskę, *Karcie Edukacji Obywatelskiej i Edukacji o Prawach Człowieka Rady Europy* z 2010 r.⁶

³ R. Socha, *Dlaczego młodzi Polacy nie interesują się polityką*, dostępny online: www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1668838,1,dlaczego-mlodzi-polacy-nie-interesuja-sie-polityka.read (dostęp 30.06.2024).

⁴ M. Machałek, *Rola edukacji w kształtowaniu postaw obywatelskich młodzieży. Wybrane przykłady*, [w:] *W poszukiwaniu tożsamości: od idei samorządności do samorządzenia: aktywność obywatelska na Pomorzu Zachodnim od XIX do XXI wieku: praca zbiorowa*, red. A. Makowski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2011, s. 329.

⁵ Zob. M. Ocytko, *Edukacja obywatelska w koncepcji oświatowej Unii Europejskiej oraz projektach działaczy Komisji Edukacji Narodowej*, [w:] *Komisja Edukacji Narodowej z perspektywy XXI wieku w 240. rocznicę utworzenia*, red. E. J. Kryńska, M. Głoskowska-Sołdatow, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2014, s. 127-142.

⁶ Zob. *Karta Edukacji Obywatelskiej i Edukacji o Prawach Człowieka Rady Europy*, dostępna online: www.bc.oreedu.pl/Content/707/charterpocket_pol.pdf (dostęp 30.06.2024).

Od czasu transformacji ustrojowej edukacja obywatelska zajmuje ważne miejsce w polskiej szkole. Od ponad trzydziestu lat koncepcja szkolnej edukacji społecznej przechodzi zmiany organizacyjne, jednak trzon w postaci zajęć wiedzy o społeczeństwie (WoS) pozostawał niezmienny, również w wyniku reformy z 2016 r., która przywróciła trójstopniowy system szkolny wraz z nową *Podstawą programową*⁷ dla szkół ponadpodstawowych. Zgodnie z tą podstawą zajęcia z wiedzy o społeczeństwie miały być realizowane na poziomie podstawowym i rozszerzonym bez względu na sprofilowanie klas. Oznaczało to, że wszyscy uczniowie szkoły ponadpodstawowej kończyli edukację obywatelską w tym samym programie nauczania. Znacząca zmiana nastąpiła w 2022 r. Wówczas nowym rozporządzeniem ministra oświaty zlikwidowano zajęcia z wiedzy o społeczeństwie na poziomie podstawowym w szkole ponadpodstawowej. W ich miejsce został wprowadzony nowy przedmiot — historia i teraźniejszość.⁸ Lekcje WoS-u realizowane były nadal, ale tylko w klasach o wybranym profilu. Zaproponowane w ramach HiT-u treści odbiegały znacząco od koncepcji zajęć z wiedzy o społeczeństwie. Część środowisk naukowych wskazywała na słabości podstawy programowej nowego przedmiotu oraz kontrowersje związane z jej zapisami.⁹ Ze szczególną krytyką spotkała się drastyczna redukcja treści tradycyjnie realizowanych w ramach edukacji obywatelskiej, które zastąpiono rozbudowanymi tematami dotyczącymi historii XX w. Pojawiły się obawy, że wprowadzone zmiany negatywnie wpłyną na przygotowanie merytoryczne uczniów oraz ich kompetencje społeczne i obywatelskie.

Cele badania

Celem głównym badania ankietowego było uzyskanie odpowiedzi na pytanie: czy młodzież widzi potrzebę realizacji szkolnej edukacji obywatelskiej. Jeśli tak, to jakimi tematami i zagadnieniami byłaby szczególnie zainteresowana.

W ramach tak określonego celu głównego sformułowane zostały cele szczegółowe. Jednym z nich było ustalenie, w jaki sposób uczniowie oce-

⁷ Rozporządzenie ministra edukacji narodowej w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia z dnia 30 stycznia 2018 r. DzU z 2018 poz. 467.

⁸ Rozporządzenie ministra edukacji narodowej zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia z dnia 17 marca 2022 r. DzU z 2022, poz. 622.

⁹ Zob. *Opinia PTH dotycząca Podstawy programowej historii oraz nowego przedmiotu Historia i Teraźniejszość*, dostępne online: www.pth.net.pl/uploads/opinia_HiT_1_03.2022.pdf (dostęp 29.06.2024); J. Piotrowski, *Kontrowersje wokół powołania nowego przedmiotu nauczania pod nazwą „Historia i teraźniejszość”*, „Edukacja — Kultura — Społeczeństwo”, R. IV, 2023, s. 133-144.

nią dotychczasową edukację obywatelską prowadzoną w szkole na lekcjach WoS-u (poziom podstawowy), a jak edukację w zakresie HiT-u (poziom podstawowy). Zdając sobie sprawę z różnic programowych między przedmiotami, wyselekcjonowałem zagadnienia, które według obu podstaw programowych powinny pojawić się na lekcjach, a związane były z pojęciem kształcenia obywatelskiego. Moim zamierzeniem było również zbadanie poziomu zainteresowania uczniów szkół średnich tematami społecznymi i politycznymi ściśle związanymi z kompetencjami obywatelskimi, którymi powinni kierować się oni zgodnie ze wskaźnikami Międzynarodowych Badań Kompetencji Obywatelskich (ICCS), w których udział bierze także Polska.¹⁰ Aby móc porównać deklaracje uczniów biorących udział w badaniu, dotyczące ich zainteresowania kwestiami politycznymi, za ważne uznałem także zbadanie ich wiedzy na temat życia politycznego.

Ważnym komponentem edukacji obywatelskiej jest zaangażowanie jednostek i grup w działania na rzecz społeczeństwa obywatelskiego.¹¹ Z tego względu przygotowana ankieta miała również dostarczyć informacji, w jakim stopniu młodzi ludzie realizują założenia społeczeństwa obywatelskiego, włączając się w różne akcje społeczne, działając w organizacjach należących do trzeciego sektora (tzw. NGO-sy) czy wspierając organizowane przez nie akcje charytatywne.

Stan badań

Tematy dotyczące edukacji obywatelskiej w szkole oraz kwestia stopnia aktywności społecznej młodych podejmowane były przez wielu badaczy oraz instytucje, w tym międzynarodowe.

W opracowaniu, powstałym w ramach projektu *Engage! Building together European learning material on education for citizenship* realizowanym w latach 2014–2016, jego autorzy w sposób kompleksowy opisali wyniki badań dotyczących stanu edukacji obywatelskiej w polskich szkołach. Zaproszono do nich nie tylko uczniów w wieku 8–12 lat, ale również uczących ich nauczycieli. W raporcie z badań jego autorzy przedstawili możliwe rozwiązania sprzyjające dalszemu rozwojowi tego obszaru edukacji.¹²

¹⁰ Ostatni raport z 2022 r. przedstawiał wyniki ankiet badających kompetencje obywatelskie wśród ósmoklasistów. Zob. *Młodzi w demokracji Wyniki Międzynarodowego Badania Kompetencji Obywatelskich ICCS 2022*, red. O. Wasilewska, dostępne online: www.iccs.ibe.edu.pl/wp-content/uploads/2023/11/ICCS-2022_raport.pdf (dostęp 27.06.2024).

¹¹ Zob. Ł. Brodziak, *Podmiotowość i tożsamość jako źródła obywatelskości*, „Filozoficzne Aspekty Genezy”, t. 13, 2016, s. 248–251.

¹² E. Bacia, F. Pazderski, S. Żmijewska-Kwiręg, *Edukacja obywatelska w Polsce. Analiza aktualnej sytuacji, zidentyfikowanych potrzeb oraz szans i barier rozwoju*, dostępne online: www.eul.pl.

Podobny, ze względu na poruszany problem, raport autorstwa Natalii Żywczyk i Michała Wochniaka, zatytułowany *Diagnoza edukacji obywatelskiej w Polsce. Bariery rozwoju i dobre praktyki*, został opublikowany w roku 2022. Dokument kompleksowo podejmuje temat edukacji obywatelskiej; przedstawia diagnozę stanu jej realizacji, ukazuje bariery rozwoju oraz wyzwania, przed jakimi ona stoi. Raport wskazuje też sposoby wzmocnienia postaw obywatelskich dzieci i młodzieży oraz próbuje wyjaśnić rolę organizacji pozarządowych w tym zakresie.¹³

Badania mające przynieść wnioski na temat umiejętności i postaw obywatelskich wśród uczniów prowadzi także Międzynarodowe Stowarzyszenie Mierzenia Osiągnięć Szkolnych (IEA). W 2023 r., pod redakcją O. Wasilewskiej, wydany został raport pt. *Młodzi w demokracji. Wyniki Międzynarodowego Badania Kompetencji Obywatelskich ICCS 2022*.¹⁴ Własną analizę poziomu aktywności młodych przeprowadziło również stowarzyszenie Studenci dla Rzeczypospolitej. Celem badań było zebranie danych i sformułowanie wniosków na temat sposobów pobudzenia do aktywności młodych i zaangażowania ich we współtworzenie społeczeństwa obywatelskiego.¹⁵

Metodologia badań

Omawiane badania stanowią część mojej aktywności naukowej w studenckim Kole Młodych Historyków Uniwersytetu Szczecińskiego. Ankieta przeprowadzona została na przełomie marca i kwietnia 2024 r. Wzięło w niej udział 235 uczniów z pięciu liceów ogólnokształcących ze Szczecina; 143 z nich wskazało jako miejsce zamieszkania miejscowość powyżej 200 tys. osób (Szczecin), z kolei 92 ankietowanych zamieszkiwało w czasie, gdy prowadziłem badania, mniejsze miejscowości. Wśród badanych 124 osoby uczęszczały do klas drugich, a 111 osób do klas trzecich. Liczba ankietowanych była wystarczająco liczna, aby możliwe było sformułowanie ogólnych wniosków.¹⁶ Należy jednak zaznaczyć, że w poszczególnych kategoriach

ceo.org.pl/sites/eul.ceo.org.pl/files/edukacja_obywatelska_w_polsce.pdf (dostęp: 30.06.2024).

¹³ Zob. N. Żywczyk, M. Wochniak, *Diagnoza edukacji obywatelskiej w Polsce. Bariery rozwoju i dobre praktyki*, Warszawa 2022.

¹⁴ *Młodzi w demokracji Wyniki Międzynarodowego Badania Kompetencji Obywatelskich ICCS 2022*, red. O. Wasilewska, dostępne online: www.iccs.ibe.edu.pl/wp-content/uploads/2023/11/ICCS-2022_raport.pdf (dostęp 27.06.2024)

¹⁵ *Raport: zaangażowanie młodzieży w społeczeństwo obywatelskie*, dostępny online: www.studencidlarp.pl/images/Raporty/RAPORT/RAPORT---ZAANGAOWANIE-MODZIEY-W-SPOECZESTWO-OBYWATELSKIE.pdf (dostęp 30.06.2024).

¹⁶ Według Mieczysława Łobockiego, w przypadku potrzeb pedagogicznych o wiarygodności wnioskowania decyduje duża próba, którą stanowi zbiór co najmniej 100 osób. Por. M. Łobocki,

liczba młodych respondentów była mniejsza niż wymagana dla próby reprezentatywnej w badaniach sondażowych. Dlatego wnioski wyprowadzone na podstawie udzielonych przez nich odpowiedzi potraktowałem ostrożnie, powstrzymując się od generalizowania.

W badaniu wzięli udział uczniowie z klas drugich i trzecich. W klasach drugich realizowany był program historii i teraźniejszości na poziomie podstawowym, z kolei uczniowie w klasie trzeciej, w tzw. starej podstawie programowej, zdążyli zrealizować program WoS-u na poziomie podstawowym. Istotnym elementem przy wyborze klas był również zbliżony wiek respondentów. Dobór konkretnych uczniów wynikał z przychylności nauczycieli, którzy zgodzili się przeprowadzić ankietę w czasie lekcji w klasie.¹⁷

Kwestionariusz ankiety został przygotowany w formie elektronicznej przy użyciu aplikacji Microsoft Forms, a następnie rozesłany mailowo do współpracujących nauczycieli, którzy za pomocą linku lub kodu QR udostępniłi go swoim uczniom. Ze względu na kwestie organizacyjne i techniczne zakładano, że ankieta nie może być zanedbana; należało dostosować ją do możliwości czasowych nauczycieli i uczniów, bez uszczerbku dla realizacji programu. Średnio udzielenie odpowiedzi na wszystkie pytania zajmowało uczniom ok. 15 min. Drugim ograniczeniem była konieczność dostosowania kwestionariusza do technicznych możliwości uczniowskich telefonów komórkowych, przy których użyciu był on wypełniany.

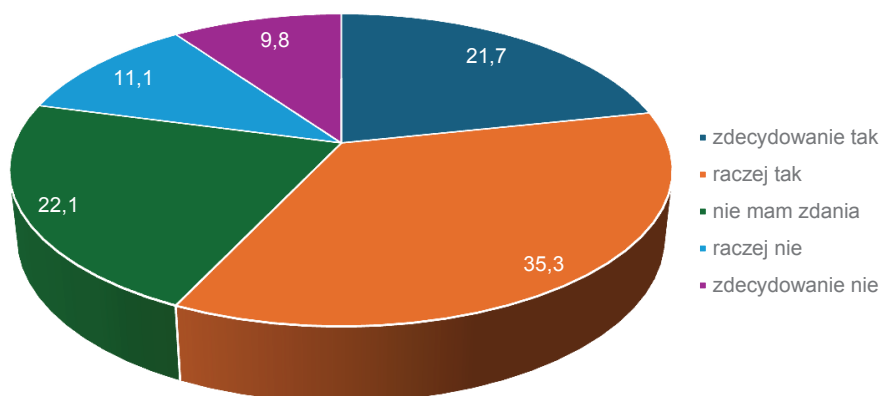
Ankieta składała się z 24 pytań oraz metryczki. Część pytań wymagała zaznaczenia jednej lub maksymalnie trzech odpowiedzi spośród podanych. Pytania zostały pogrupowane według następujących kategorii: pytania o opinię na temat szkolnej edukacji obywatelskiej oraz o ocenę stopnia wyposażenia w informacje na konkretne tematy na lekcjach WoS-u i HiT-u; pytania o ocenę zainteresowania uczniów sytuacją społeczną i polityczną w kraju oraz weryfikujące wiedzę o osobach pełniących wysokie stanowiska w instytucjach państwowych; pytania o zainteresowanie sytuacją społeczną i polityczną swojej miejscowości — z uwzględnieniem zainteresowania kampanią do wyborów samorządowych — oraz pytania o pozaszkolną działalność społeczną młodych.

Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych, wyd. 5., Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006, s. 182.

¹⁷ Obecne przepisy wymagają uzyskania zgody od rodziców niepełnoletnich dzieci, które mają przystąpić do wypełniania ankiety. Aby ułatwić przebieg prezentowanego badania, jego autor zwrócił się do nauczycieli, którzy koordynowali zbieranie zgód od opiekunów prawnych.

Wyniki badań

W części ankiety poświęconej szkolnej edukacji obywatelskiej uczniowie zostali zapytani, czy widzą potrzebę jej realizacji. Wyniki uzyskane z przeliczenia odpowiedzi na to pytanie zostały przedstawione na wykresie kołowym nr 1.

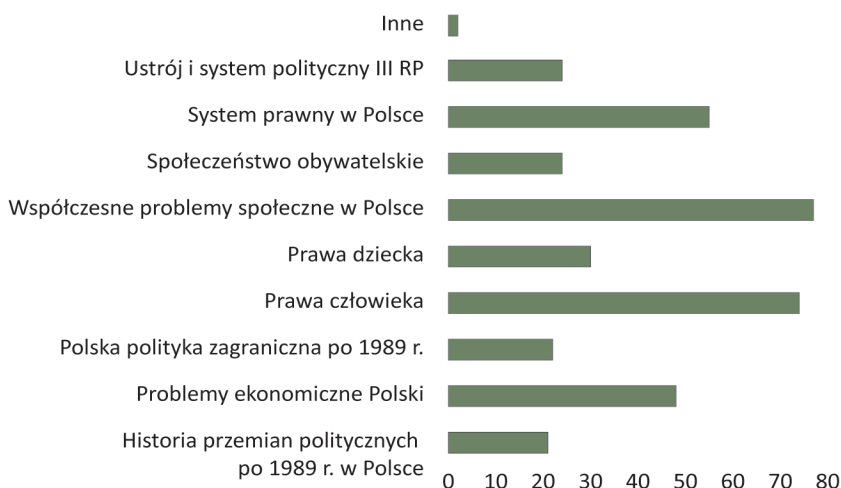

Wykres 1. Wyniki procentowe odpowiedzi uczniów na pytanie o konieczność prowadzenia edukacji obywatelskiej w szkole (N = 235). Opracowanie własne.

W opinii większości ankietowanych edukacja obywatelska powinna być prowadzona w szkole (35,3% odpowiedzi raczej tak, 21,7% odpowiedzi zdecydowanie tak). Nieco ponad 1/5 uczniów nie miała w tej kwestii określonego stanowiska. Nie pojawiły się większe rozbieżności wśród uczniów mieszkających w ośrodkach o zróżnicowanej liczbie mieszkańców. Większość uczniów klas drugich (40,3%) zadeklarowała, że w szkole raczej powinny odbywać się lekcje o tematyce obywatelskiej, z kolei blisko 1/5 osób zdecydowanie opowiedziało się za szkolną edukacją obywatelską. Wśród ich rówieśników z klasy trzeciej nie było takich rozbieżności — najwięcej, bo 29,7%, uczniów wskazało odpowiedź „raczej tak”, a nieco ponad 1/4 — „zdecydowanie tak”.

Osoby, które opowiedziały się za edukacją obywatelską w szkole, poproszone zostały o wskazanie interesujących je tematów i zagadnień spośród podanych. Wyniki tego badania przedstawiam na wykresie 2. Ankietowani mogli wskazać maksymalnie trzy zagadnienia.

Najwięcej, bo 77 osób, wskazało jako preferowany temat: współczesne problemy społeczne w Polsce. Niemal tak samo liczne grono uczniów (74 wskazania) zainteresowanych było tematyką praw człowieka. Również system prawny w RP dla ponad 40% uczniów okazał się interesującym zagadnieniem. Z kolei problematyka wskazana z inspiracji programem HiT-u nie

Wykres 2. Liczba wskazanych odpowiedzi ankietowanych na pytanie o tematy, którymi byłoby zainteresowani w czasie lekcji w ramach edukacji obywatelskiej (N=134). Opracowanie własne.

cieszyła się wśród uczniów tak dużą popularnością. Problematyka historii przemian politycznych po 1989 r. w Polsce wskazana została przez 21 osób. Natomiast zagadnienie polskiej polityki zagranicznej po 1989 r., które przerabiane jest na lekcjach WoS-u oraz historii i teraźniejszości, wskazało tylko 22 ankietowanych.

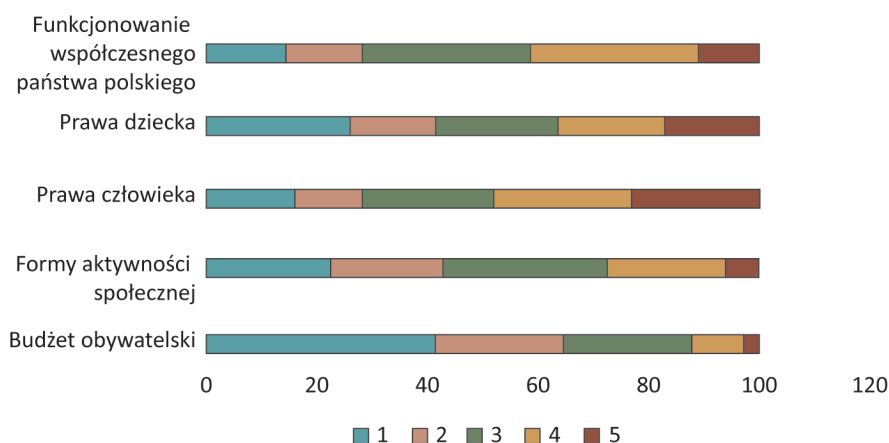
Na osobną uwagę zasługuje słaby wynik uzyskany w odpowiedzi na pytanie o zagadnienia związane ze społeczeństwem obywatelskim, za czym opowiedziała się niespełna 1/5 uczniów.

Specjalny moduł pytań miał dostarczyć odpowiedzi na temat stopnia przyswojenia wiedzy przez uczniów na wybrane tematy wchodzące w zakres edukacji obywatelskiej na lekcjach WoS-u bądź HiT-u. Do każdego podanego tematu podana została pięciostopniowa skala Likerta, w której cyfra 5 oznaczała „dostarczyły mi pełnej wiedzy”, a 1 — „w ogóle mi nie dostarczyły wiedzy”. Wyniki uzyskane z tego pomiaru przedstawiam na wykresie 3.

Ogólnie lekcje WoS-u i HiT-u według największej liczby uczniów (23,2% odpowiedzi „5” i 24,9% odpowiedzi „4”) dostarczyły wiedzy w zakresie praw człowieka. Oprócz tego ponad 40% ankietowanych uważa, iż na tych zajęciach wyposażono ich w informacje na temat funkcjonowania współczesnego państwa polskiego. Prawa dziecka według 1/3 osób były tematem, o którym mają wiedzę przekazaną na obu przedmiotach. Analizując jednak pozostałe zagadnienia, trzeba stwierdzić, że były one oceniane przez uczniów jako niewystarczająco zaprezentowane na zajęciach w szkole. Blisko 2/3 uczniów

uznało, że przedmioty WoS i HiT wcale lub tylko częściowo przybliżyły im wiedzę o budżecie obywatelskim. Nieco ponad 40% ankietowanych podobnie oceniło obecność na lekcjach treści na temat form aktywności społecznej.

Znajomość niektórych zagadnień zaproponowanych w ankiecie została różnie oceniona przez uczniów klas drugich i trzecich. W przypadku tematu funkcjonowania współczesnego państwa polskiego blisko co czwarty uczeń klasy drugiej ocenił swoją wiedzę po lekcjach HiT-u na poziomie czwartym. W przypadku klas trzecich, realizujących lekcje wiedzy o społeczeństwie, najczęściej osób zdecydowało się wskazać poziom trzeci (24,3%). Temat praw dziecka jakoby nie był w ogóle przedstawiany na zajęciach wśród uczniów klas drugich, z których najczęściej (27,4%) ankietowanych zaznaczyło poziom 1 na skali. Ich rówieśnicy zdawali się wiedzieć więcej na ten temat, przyznając temu zagadnieniu poziom czwarty. Znacznie lepiej przedstawia się znajomość praw człowieka. Co piąty uczeń realizujący zajęcia HiT ocenił stopień znajomości tematu na poziomie czwartym lub trzecim. Z kolei 27% uczniów klas starszych wskazało poziom 5. Wyniki dotyczące zagadnienia form aktywności społecznej w obu przypadkach były porównywalne; najczęściej osób wskazało poziom trzeci (klasy drugie — 24,2%, klasy trzecie — 21,6%). Najgorzej w obu przypadkach prezentuje się wynik dotyczący wiedzy na temat budżetu obywatelskiego. Według ankiety, dla blisko co trzeciego ucznia lekcje HiT-u w ogóle nie dostarczyły wiedzy na ten temat. Podobnie w przypadku klas trzecich, wśród których dla 29,7% ankietowanych lekcje WoS-u również nie były źródłem wiedzy o budżecie obywatelskim.

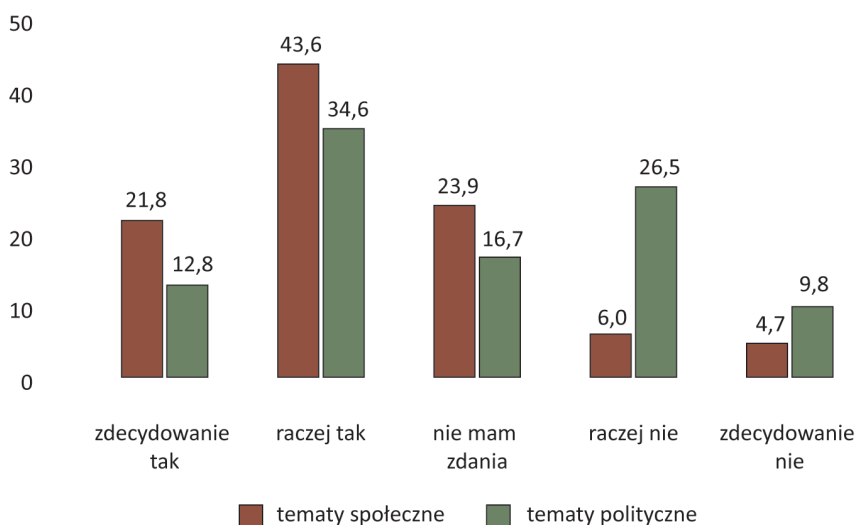

Wykres 3. Wyniki procentowe odpowiedzi uczniów na pytanie o ocenę, w jakim stopniu lekcje HiT / WoS dostarczyły im wiedzy na podane tematy (N_1 , N_3 , N_4 , $N_5 = 181$; $N_2 = 182$). Opracowanie własne.

Zebrane wyniki skłaniają do kilku wniosków. Po pierwsze, podobna ocena znajomości większości ze wskazanych tematów przez uczniów klas drugich i trzecich może świadczyć o podobnym stopniu kształcenia w tym zakresie na lekcjach HiT-u i WoS-u. Dalsze badania pozwoliłyby ustalić, jakie dokładnie czynniki sprzyjały lepszemu przyswojeniu wskazanych treści na lekcjach tych przedmiotów. Po drugie, prezentowane wyniki zdają się nie do końca potwierdzać tezy o słabszym przygotowaniu merytorycznym uczniów na zajęciach z HiT-u. Z odpowiedzi młodych ankietowanych wynika, iż tylko w przypadku niektórych zagadnień mają oni wątpliwości, co do jakości przekazanej wiedzy na tych zajęciach. Należy tu jednak zaznaczyć, iż ankieta nie badała oceny przyrostu wiedzy, lecz opinię na temat określonych treści przedstawianych na lekcjach historii i teraźniejszości oraz wiedzy o społeczeństwie.

W części pytań dotyczącej zainteresowań uczniów pojawiło się pytanie, w jakim stopniu ciekawią ich problemy społeczne mieszkańców kraju oraz jego sytuacja polityczna. Udział procentowy poszczególnych odpowiedzi uczniów został przedstawiony na wykresie 4.

Okazuje się, że znaczna liczba uczniów interesuje się problemami społecznymi mieszkańców Polski (43,6% udzieliło odpowiedzi „raczej tak”, a 21,8% — „zdecydowanie tak”). Blisko jedna czwarta osób nie ma zdania w tej kwestii. Młodzież zdaje się bardziej interesować tematami dotyczącymi społeczeństwa, w odróżnieniu od zagadnień politycznych, które okazały się

Wykres 4. Wyniki procentowe odpowiedzi uczniów na pytanie o zainteresowanie problemami społecznymi w Polsce oraz życiem politycznym w kraju (N = 234; 235). Opracowanie własne.

ciekawe tylko dla nieco ponad 1/3 osób biorących udział w badaniu (26,5%). Co więcej, wśród odpowiedzi na to pytanie 16,7% ankietowanych nie zajęło stanowiska.

Odpowiedzi uczniów zamieszkujących różne miejscowości są do siebie zbliżone. Dysproporcje pojawiają się, gdy porównać klasy, do których uczniowie uczęszczali w chwili badania. Wśród osób niedeklarujących zainteresowania problemami społecznymi oraz sytuacją polityczną w kraju większość stanowili drugoklasiści. W kwestiach społecznych trudno było określić poziom zainteresowania 28,2% badanych, z kolei w kwestii polityki było to 21% uczniów. Co ciekawe, 13,5% uczniów klas trzecich wskazało, że zdecydowanie nie interesuje się życiem politycznym w kraju przy wskazaniu tej samej odpowiedzi przez 6,5% drugoklasistów.

Kolejne pytania wymagały od uczniów odpowiedzi odnośnie do ich wiedzy w zakresie problemów społecznych mieszkańców Polski oraz na temat sytuacji politycznej w kraju. Zestawienie wyników procentowych dwóch pytań przedstawia wykres 5.

Jak wynika z badań, blisko połowa uczniów oceniła swoją wiedzę na tematy społeczne na poziomie dobrym (48,1%). Sporo badanych wskazało ocenę dostateczną — 31,9%. W przypadku pytania o samoocenę wiedzy na temat sytuacji politycznej Polski większość uczniów (42,1%) wskazała odpowiedź „dostateczną”. Blisko co trzecia osoba oceniła ją jako dobrą. Ze względu na ograniczony charakter ankiety zabrakło pytań uszczegóławiających, jakie konkretnie kwestie są znane młodzieży.

Wykres 5. Udział procentowy odpowiedzi uczniów na pytanie o ocenę wiedzy o problemach społecznych mieszkańców Polski oraz wiedzę na temat sytuacji politycznej w kraju (N = 235; 235). Opracowanie własne.

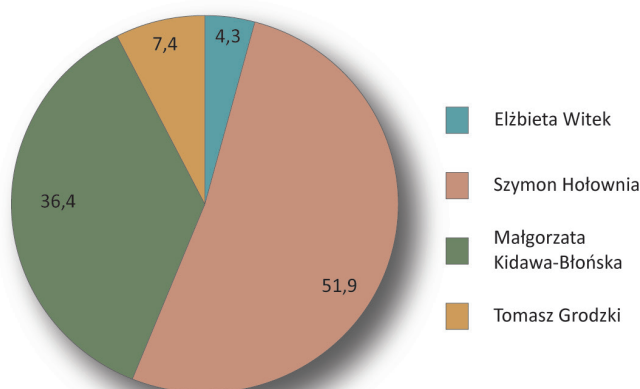
W badaniu ujawniły się nieznaczne różnice pomiędzy kategoriami badanych. Osoby mieszkające w Szczecinie w większości dobrze oceniły swoją

wiedzę (52,4%) na tematy społeczne. Nieco niższą ocenę wystawili sobie badani spoza tego miasta (41,3%). W tym przypadku ponad 1/3 osób oceniła swoją wiedzę jako dostateczną, kiedy odpowiedź tę wybrało zaledwie 29,4% mieszkańców Szczecina. Ustalenie przyczyn tych dysproporcji wymagałoby dalszych, pogłębionych badań. Na podstawie uzyskanych wyników można jedynie stwierdzić, że młodzi mieszkańcy dużego miasta mają w tym zakresie wyższą samoocenę.

W przypadku podziału na klasy wyniki prezentują się następująco — najwięcej uczniów klas drugich oceniło swoją wiedzę na poziomie dobrym (48,4%), podobnie jak uczniów klas trzecich — 47,7%. Nieznaczne dysproporcje zauważalne są w przypadku zaznaczonej oceny dostatecznej, gdzie 34,2% osób z klasy trzeciej i 29,8% uczniów z klasy drugiej wskazało tę właśnie odpowiedź.

W ankiecie znalazły się też pytania weryfikujące wiedzę uczniów na temat osób pełniących ważne funkcje w państwie oraz w regionie. Jedno z nich wymagało wskazania imienia i nazwiska osoby sprawującej funkcję marszałka Senatu RP w czasie przeprowadzenia ankiety (wykres 6).

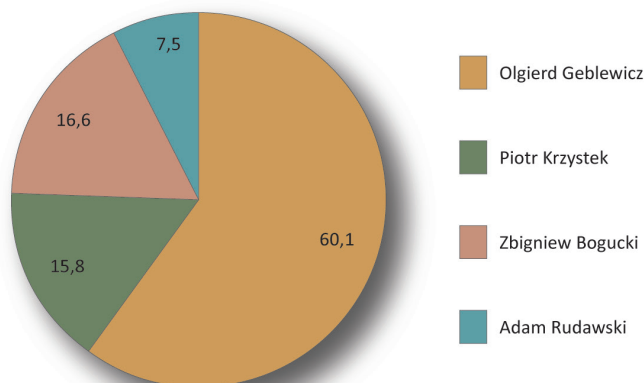
Ponad połowa osób (51,9%) wskazała nazwisko Szymona Hołowni, który pełni funkcję marszałka Sejmu RP. Z kolei prawidłową odpowiedź zaznaczyło 36,4% ankietowanych, którzy wskazali nazwisko Małgorzaty Kidawy-Błońskiej. Taki wynik może być podyktowany lepszą rozpoznawalnością Szymona Hołowni wśród młodzieży poprzez częste doniesienia medialne z jego udziałem w ostatnich kilku miesiącach lub myleniem obu izb parlamentu (co z kolei świadczy o słabo ugruntowanej znajomości obu instytucji). Ponadto to

Wykres 6. Udział procentowy odpowiedzi uczniów na pytanie, kto sprawuje obecnie funkcję marszałka Senatu RP (N = 231). Opracowanie własne.

posiedzenia sejmowe są częściej transmitowane przez media, w odróżnieniu od rzadziej prezentowanych posiedzeń Senatu.

Kolejne pytanie weryfikujące wiedzę dotyczyło regionu — województwa zachodniopomorskiego (wykres 7). W tym przypadku większość ankietowanych znała pełniącego obecnie funkcję marszałka sejmiku województwa.

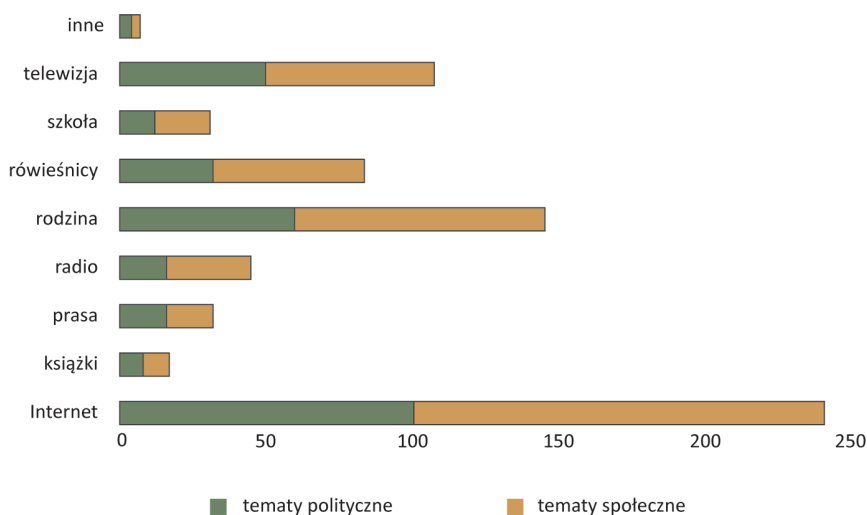

Wykres 7. Udział procentowy odpowiedzi uczniów na pytanie, kto pełni obecnie funkcję marszałka województwa zachodniopomorskiego (N = 228). Opracowanie własne.

Nazwisko Olgierda Geblewicza wskazało bowiem 60,1% badanych. Przyczyną wskazania innych osób mogła być lepsza rozpoznawalność nazwisk niż prawidłowe skojarzenie ich z pełnioną funkcją (np. osoba Piotra Krzystka przywoływana jest w wielu dyskusjach czy przekazach medialnych, choć sprawuje on urząd prezydenta miasta Szczecina).

Kolejne pytania dotyczyły źródła, z którego uczniowie czerpią wiedzę na temat życia politycznego oraz problemów społecznych mieszkańców w kraju (wykres 8.). Można było w nich zaznaczyć maksymalnie trzy odpowiedzi.

Wyniki wskazują jednoznacznie, że to Internet jest głównym źródłem wiedzy na temat sytuacji politycznej (101 wskazań) i problemów społecznych w kraju (141 wskazań). Dalsze pogłębione badania pozwoliłyby stwierdzić, które strony internetowe lub portale są chętnie odwiedzane przez młodzież w celu zgromadzenia informacji na wymienione tematy. Drugą najczęściej wybieraną odpowiedzią była rodzina (60 i 86 wskazań). Trzecim i jednocześnie zaskakującym źródłem była dla uczniów telewizja (50 i 58 wskazań). Panuje powszechne przekonanie, że współczesna młodzież odchodzi od telewizji, co mogłoby sugerować, iż popularność tego medium w badaniach okaże się minimalna. Duża liczba wskazań telewizji może wynikać z faktu, iż uczniowie szkół

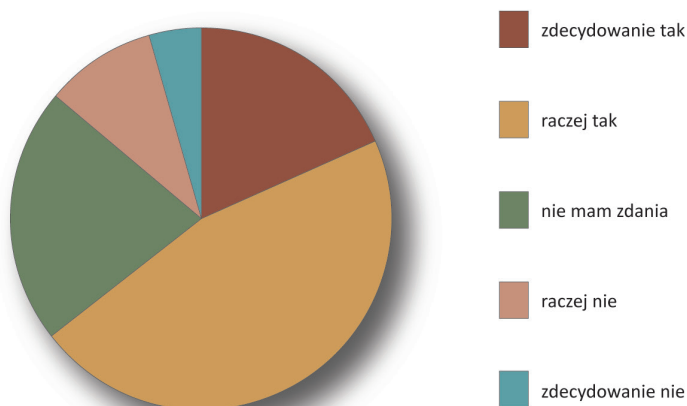
Wykres 8. Liczba wskazanych odpowiedzi ankietowanych na pytanie o źródło wiedzy o życiu politycznym i problemach społecznych w Polsce (N = 110; 153). Opracowanie własne.

średnich nadalmieszkajązrodzicami reprezentującymipokolenie, które przede wszystkim czerpie wiadomości z tego medium. Co równie interesujące, młodzi ankietowani wskazali rówieśników jako źródło informacji na tematy polityczne (32 wskazania) i społeczne (52 wskazania). Natomiast prasa, radio, szkoła i literatura były wśród nich mało popularne.

Kolejne pytania dotyczyły miejscowości zamieszkiwanej przez ankietowanych. W jednym z nich mieli oni wskazać, w jakim stopniu problemy społeczności lokalnej są dla nich ważne. Wyniki uzyskane z tego pytania przedstawia wykres 9.

Większość młodzieży biorącej udział w badaniach oceniła, że raczej interesuje się problemami lokalnej społeczności (46,2%). Wśród tak odpowiadających ponad połowa pochodziła z miejscowości spoza Szczecina, ale ich wskazanie, że interesują się problematyką lokalną było niższe i wyniosło 18,4% badanych. Co warto jednak odnotować, odpowiedź „zdecydowanie tak” zaznaczały częściej osoby pochodzące z miejscowości powyżej 200 tys. mieszkańców (27,7% do 13,0% badanych z mniejszych miejscowości). Wysoki odsetek odpowiedzi wskazywał, że młodzież nie ma zdania w tej kwestii (21,8%).

Z przeprowadzonych badań wynika, iż dla 50% uczniów klas drugich i 41,4% uczniów klas trzecich problemy społeczne mieszkańców ich miejscowości są raczej ważne. Nieco ponad 1/5 uczniów klas trzecich zdecydowanie

Wykres 9. Udział procentowy odpowiedzi uczniów na pytanie o zainteresowanie problemami społecznymi mieszkańców miejscowości ankietowanych (N = 234). Opracowanie własne.

określiła swoje zainteresowanie tą kwestią. Należy odnotować, iż odsetek ten był większy niż dla klas drugich (13,7%).

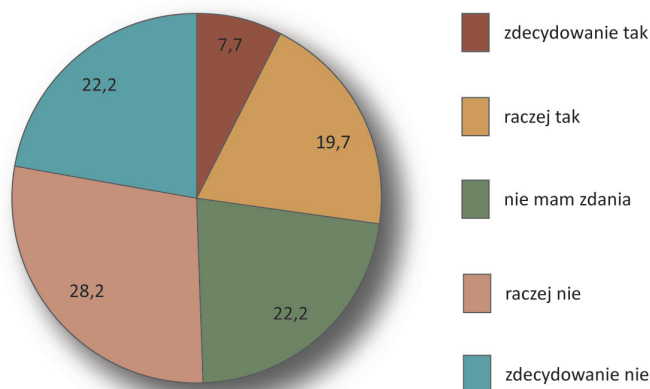
Na podstawie zebranych wyników można postawić roboczą tezę, iż dla uczniów problemy lokalne mieszkańców są ważniejsze niż problemy osób mieszkających w innych częściach kraju. W przypadku zamieszkiwanych przez nich miejscowości uczniowie mogą sami dostrzegać te problemy, definiować je we własny sposób i wykazywać większe zainteresowanie tym tematem. Pełniejsze poznanie przyczyn tych różnic wymagałoby jednak dalszych, pogłębionych badań.

Następne pytanie miało zbadać, w jakim stopniu młodzi interesują się kampanią wyborczą w wyborach samorządowych w 2024 r., podczas której przeprowadzono ankietę. Wyniki na to pytanie przedstawia wykres 10.

Większość badanych uczniów nie wyraziła zainteresowania kampanią wyborczą w wyborach samorządowych. Względnie (raczej tak) zainteresowanie wyborami potwierdziła tylko 1/5 ankietowanych, a brak zainteresowania 28,2% badanych. Tylko dla nieco ponad 1/4 uczniów temat wyborów okazał się ciekawy.

Młodzi respondenci pochodzący ze Szczecina w większości raczej nie byli zainteresowani kampanią wyborczą w wyborach samorządowych (28,7%), podobnie jak ich rówieśnicy z mniejszych miejscowości (27,2%).

Ostatnia grupa pytań dotyczyła aktywności społecznej uczniów. Miały one dostarczyć informacji na temat zaangażowania młodych w działalność organizacji pozaszkolnych (stowarzyszeń), wspierania organizacji pozarzą-

Wykres 10. Udział procentowy odpowiedzi uczniów na pytanie o zainteresowanie prowadzoną kampanią wyborczą do wyborów samorządowych w 2024 r. (N = 234). Opracowanie własne.

dowych oraz zaangażowania w akcje charytatywne. Uzyskane wyniki zaprezentowane zostały na wykresie słupkowym 11 poniżej.

Wykres 11. Udział procentowy odpowiedzi uczniów na pytania (N = 235; 235; 234). Opracowanie własne.

Jak wynika z badań, zdecydowana większość uczniów zadeklarowała się jako osoby niebędące członkami organizacji pozaszkolnych lub stowarzyszeń (88,0%); nieco ponad 1/10 odpowiadających przyznała się do członkostwa w różnych organizacjach. Liczba odpowiedzi była porównywalna dla uczniów pochodzących z miejscowości o zróżnicowanej liczbie ludności. Podobnie

sytuacja przedstawia się w przypadku różnych poziomów klasowych. Nieco więcej uczniów wskazało, iż wspiera działalność wybranej/wybranych organizacji zaliczanych do trzeciego sektora (21,0%), ale 79,0% nie wspiera takich organizacji. Wśród osób deklarujących ich wspieranie 30 ankietowanych wskazało wolontariat jako formę pomocy, lecz tylko 8 osób wspierało organizacje pozarządowe poprzez przekazanie datku. Różnice pomiędzy odpowiedziami badanych pochodzących z różnych ośrodków są minimalne, tak samo jak w przypadku uczniów klas drugich i trzecich. Znacznie lepiej przedstawia się sprawa zaangażowania uczniów w akcje charytatywne. Bliżko 2/3 ankietowanych pozytywnie wyraziło się na temat swojego zaangażowania, a 39,0% uczniów udzieliło odpowiedzi negatywnej. Wyniki wskazują na różnice pomiędzy udzielonymi odpowiedziami uczniów z różnych miejscowości. Większe dysproporcje zaobserwować można w odpowiedziach ankietowanych z miast powyżej 200 tys. mieszkańców (TAK — 58,7%, NIE — 40,6%), w odróżnieniu od odpowiedzi badanych z mniejszych ośrodków (TAK — 63,0%, NIE — 53,3%). Podobne różnice można zaobserwować wśród uczniów uczęszczających do różnych klas. Wśród drugoklasistów 57,3% badanych odpowiedziało pozytywnie na pytanie o wsparcie akcji charytatywnych, podczas gdy wśród uczniów z klasy trzeciej podobna odpowiedź padła w 2/3 wypełnionych przez nich ankiet.

Podsumowanie

Dane pozyskane w drodze analizy ankiet pozwoliły odpowiedzieć na pytania badawcze, choć uzyskana tą drogą wiedza na temat poglądów uczniów w kwestii szkolnej edukacji obywatelskiej jest nadal niepełna. Na ich podstawie można jednak sformułować kilka wstępnych wniosków dotyczących stosunku uczniów do tej kwestii oraz ich oceny obecności treści obywatelskich na lekcjach WoS-u i HiT-u.

Biorący udział w badaniu uczniowie zadeklarowali zainteresowanie treściami obywatelskimi. Pozytywnie w kwestii prowadzenia edukacji obywatelskiej w szkołach wypowiedziała się ponad połowa ankietowanych. Ponadto młodzi zadeklarowali, że są zainteresowani zagadnieniami wchodzącymi w zakres edukacji społecznej. Najwięcej uczniów wskazało tematy z zakresu współczesnych problemów społecznych w Polsce. Równie interesującym zagadnieniem dla młodych okazały się prawa człowieka czy powiązany z tą problematyką temat systemu prawnego Rzeczypospolitej. Co ciekawe, młodzi chcieliby dowiedzieć się więcej na temat sytuacji ekonomicznej i problemów z nią związanych w kraju. Pozostałe tematy związane ze społeczeństwem obywatelskim okazały się mniej interesujące dla ankietowanych. Trudno na podstawie zebranych wyników stwierdzić, jakie są przyczyny mniejszego

zainteresowania uczniów problematyką społeczeństwa obywatelskiego, tak ważną z punktu widzenia współczesnych państw demokratycznych.

Wziąwszy pod uwagę edukację obywatelską i społeczną na lekcjach szkolnych, ankietowani zadeklarowali ich obecność w treściach lekcji HiT-u (klasy drugie) i WoS-u (klasy trzecie). Najwyżej ocenili obecność treści z dziedziny praw człowieka. Dobrze ocenili też swój zasób wiedzy w zakresie funkcjonowania współczesnego państwa polskiego. Według opinii ankietowanych, lekcje HiT-u oraz WoS-u najsłabiej wyposażyły ich w wiedzę na temat form aktywności społecznej oraz budżetu obywatelskiego. Badania pozwalają stwierdzić, iż lekcje HiT-u nie pozbawiły uczniów wiedzy o wybranych problemach z zakresu edukacji społecznej. Jedynie w części zagadnień ich przekaz na zajęciach z HiT-u ocenili słabiej. W bloku pytań dotyczących zainteresowania kwestiami społecznymi większość badanych uczniów wskazała zainteresowanie nimi w odniesieniu do osób zamieszkujących Polskę. Blisko połowa ankietowanych dobrze oceniła swoją wiedzę w tej kwestii. Optymistycznie należy przyjąć wyniki dotyczące zainteresowania uczniów problemami środowiska lokalnego. Ponad połowa uczniów zaznaczyła bowiem, że problematyka ta jest dla nich ważna. Zabrakło jednak pytań weryfikujących, które potwierdziłyby autentyczność tego zainteresowania, a nie jedynie deklaracji, że tak właśnie jest.

Wyniki badania potwierdziły też powszechne przekonanie o mniejszym zainteresowaniu kwestiami politycznymi wśród młodzieży. Wiele osób wskazywało, iż nie jest to ciekawy temat. Sporo osób dostatecznie oceniło swoją wiedzę w tym zakresie. Przypuszczalnie nadmiar doniesień medialnych na temat życia politycznego w kraju buduje jego negatywny obraz w świadomości młodego pokolenia. Być może właśnie dlatego młodzi czują niechęć do tej tematyki także w szkole. Potwierdzeniem tej tezy jest wynik uzyskany z pytania dotyczącego znajomości osoby pełniącej funkcję marszałka Senatu RP i omyłkowe zaznaczanie w odpowiedziach nazwiska marszałka Sejmu, prawdopodobnie dlatego, że jest on stale obecny w mediach. Prawdopodobnie z tego samego powodu — przesyty informacji — blisko połowa ankietowanych nie wyraziła zainteresowania kampanią do wyborów samorządowych trwającą w czasie prowadzenia badań. Mimo to mieli oni dobre rozeznanie, kto pełni funkcję marszałka sejmiku województwa zachodniopomorskiego.

Większość ankietowanych wskazała Internet jako źródło wiedzy na temat sytuacji społecznej i politycznej kraju. Dużą popularnością cieszyła również rodzina oraz — co może być zaskakujące — telewizja. Niepokojąco może przedstawiać się ocena roli szkoły; uczniowie rzadziej wskazywali ją jako źródło informacji na tematy społeczne i polityczne. Informacja ta powinna stać się przyczynkiem do głębszej refleksji nad przyszłym kształtem edukacji obywatelskiej i jej szkolnym programem.

Pesymistycznych wniosków dostarczają również odpowiedzi uczniów dotyczące ich aktywności społecznej. Zdecydowana większość z nich zade-

klarowała brak zaangażowania w działalność organizacji pozarządowych czy stowarzyszeń. Wśród osób, które pozytywnie odniosły się do tego pytania, większość wskazała wolontariat jako formę pomocy, pozostała część wybrała pomoc finansową. Więcej młodych wskazało swoje zaangażowanie w organizowane w regionie akcje charytatywne.

Zdaję sobie sprawę z niedoskonałości metodologicznych przeprowadzonego badania. Już po jego zakończeniu i analizie odpowiedzi uczniów dostrzegłem brak przynajmniej kilku pytań, które pozwoliłyby na głębszą interpretację uzyskanych wyników.

Liczba i jakość wypełnionych ankiet pozwoliły mi tymczasem na sformułowanie ostrożnych wniosków na temat stosunku uczniów do kwestii obywatelskich, a także obecności tych treści na lekcjach WoS-u i HiT-u. W obliczu zmian w szkolnictwie i po poruszaniu tematyki obywatelskiej część zebranych tu wniosków może stać się punktem wyjścia do dyskusji na temat kształtu przyszłego programu tego przedmiotu, a także na temat form jego realizacji.

Badania te są również podstawą do przeprowadzenia pogłębionej diagnozy ocen i opinii uczniów przy użyciu tych samych lub podobnych metod badawczych.

CONFLICT OF INTEREST STATEMENT: The Author declares that there was no conflict of interest in this study.

AUTHOR'S CONTRIBUTION: The Author is solely responsible for the conceptualization and preparation of the article.

Bibliografia:

- Bacia E., F. Pazderski, S. Żmijewska-Kwireg, *Edukacja obywatelska w Polsce. Analiza aktualnej sytuacji, zidentyfikowanych potrzeb oraz szans i barier rozwoju*, dostępne online: www.eul.ceo.org.pl/sites/eul.ceo.org.pl/files/edukacja_obywatelska_w_polsce.pdf (dostęp: 30.06.2024).
- Brodziak Ł., *Podmiotowość i tożsamość jako źródła obywatelskości*, „Filozoficzne Aspekty Genezy”, t. 13, 2016, s. 248-251.
- Ćwiek-Świedcka J., *Edukacja obywatelska zastąpi HiT. Jednak pełne zmiany dopiero od 2025 r.*, dostępny online: www.edukacja.rp.pl/szkoly-podstawowe-i-srednie/art40141481-edukacja-obywatelska-zastapi-hit-jednak-pelne-zmiany-dopiero-od-2025-r (dostęp 29.06.2024).
- Karta Edukacji Obywatelskiej i Edukacji o Prawach Człowieka Rady Europy*, dostępna online: www.bc.ore.edu.pl/Content/707/charterpocket_pol.pdf (dostęp 30.06.2024).
- Łobocki M., *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, wyd. 5., Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006.
- Machałek M., *Rola edukacji w kształtowaniu postaw obywatelskich młodzieży. Wybrane przykłady*, [w:] *W poszukiwaniu tożsamości: od idei samorządności do*

- samorządzenia: aktywność obywatelska na Pomorzu Zachodnim od XIX do XXI wieku: praca zbiorowa*, red. A. Makowski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytet Szczeciński, Szczecin: 2011.
- Młodzi w demokracji Wyniki Międzynarodowego Badania Kompetencji Obywatelskich ICCS 2022*, red. O. Wasilewska, dostępne online: www.iccs.ibe.edu.pl/wp-content/uploads/2023/11/ICCS-2022_raport.pdf (dostęp 27.06.2024).
- Ocytko M., *Edukacja obywatelska w koncepcji oświatowej Unii Europejskiej oraz projektach działaczy Komisji Edukacji Narodowej*, [w:] *Komisja Edukacji Narodowej z perspektywy XXI wieku w 240. rocznicę utworzenia*, red. E. J. Kryńska, M. Głowska-Sołdatow, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2014, s. 127-142.
- Opinia PTH dotycząca Podstawy programowej historii oraz nowego przedmiotu Historia i Teraźniejszość*, dostępne online: www.pth.net.pl/uploads/opinia_HiT_1_03.2022.pdf (dostęp 29.06.2024.)
- Piotrowski J., *Kontrowersje wokół powołania nowego przedmiotu nauczania pod nazwą „Historia i teraźniejszość”*, „Edukacja — Kultura — Społeczeństwo”, R. IV, 2023, s. 133-144.
- Prus-Głuszczka M., *Edukacja obywatelska w szkole*, dostępny online: [www.glospedagogiczny.pl/artukul/edukacja-obywatelska-w-szkole](http://glospedagogiczny.pl/artukul/edukacja-obywatelska-w-szkole) (dostęp 29.06.2024).
- Raport: zaangażowanie młodzieży w społeczeństwo obywatelskie*, dostępny online: www.studencidlarp.pl/images/Raporty/RAPORT/RAPORT---ZAANGAOWANIE-MODZIEY-W-SPOECZESTWO-OBYWATELSKIE.pdf (dostęp 30.06.2024).
- Rozporządzenie ministra edukacji narodowej w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia z dnia 30 stycznia 2018 r.*, DzU z 2018, poz. 467.
- Rozporządzenie ministra edukacji narodowej zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia z dnia 17 marca 2022 r.*, DzU z 2022, poz. 622.
- Socha R., *Dlaczego młodzi Polacy nie interesują się polityką*, dostępny online: www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1668838,1,dlaczego-mlodzi-polacy-nie-interesuja-sie-polityka.read (dostęp 30.06.2024).
- Żywczyk N., Wochniak M., *Diagnoza edukacji obywatelskiej w Polsce. Bariery rozwoju i dobre praktyki*, Warszawa 2022.

Autor:

ARTUR SZPARAGA — mgr, absolwent Instytutu Historycznego w Uniwersytecie Szczecińskim. Obecnie student Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Szczecińskiego i nauczyciel w I Liceum Ogólnokształcącym w Szczecinie. Za interesowania naukowe: historia najnowsza Polski; edukacja regionalna, ze szczególnym uwzględnieniem historii oświaty na Pomorzu Zachodnim; edukacja obywatelska; dydaktyka historii i popularyzacja wiedzy historycznej.